

Percepcija karijere poduzetnika kod srednjoškolskih učenika strukovnih škola u Republici Hrvatskoj

Vitomir Tafra, Obrazovna grupa Zrinski, Selska cesta 119, 10000 Zagreb, Hrvatska, Tel: +385 1 3010 618, Faks: +385 1 3014 943, E-mail: vitomir.tafra@zrinski.org

Ines Elezović, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja, Petračićeva 4, 10000 Zagreb, Hrvatska, Tel: +385 1 4501 868, Faks: +385 1 4501 888, E-mail: ines.elezovic@ncvvo.hr

Ivana Sertić, Ekonomska škola Katarina Zrinski, Selska cesta 119, 10000 Zagreb, Hrvatska, Tel: +385 1 3695 588, Faks: +385 1 3014 943,

E-mail: ivanas@katarinazrinski.hr

Sažetak

U ovom radu predstavljeni su rezultati dijela istraživanja na nacionalnom reprezentativnom uzorku učenika srednjih strukovnih škola (N=2 353), a koji se odnose na percepciju učenika strukovnih škola prema karijeri poduzetnika. Istraživanje je realizirano u okviru projekta Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja „Zastupljenost poduzetničkih sadržaja u programima srednjih škola“, a koji ima za svoju osnovnu zadaću, kvalitativnim i kvantitativnim metodama, utvrditi stavove ključnih aktera prema poduzetničkim sadržajima u srednjim školama koje provode različite obrazovne programe. Naime, upravo za učenike srednjih strukovnih škola pretpostavljamo da će činiti jezgru budućih poduzetnika na kojima se velikim dijelom temelji ekonomska budućnost zemlje. Učenici su generalno pozitivno usmjereni na mogućnost poduzetničke karijere, no svoje poznavanje praktičnih pravila poslovanja ocjenjuju osrednjim. Velika većina smatra da je praktične vještine potrebne za pokretanje vlastitoga posla moguće naučiti (92,5%) i to podjednako lako kroz dodatne edukacije (upisivanje tečaja) i odrađivanje prakse te u radu za nekoga drugoga, a najteže kroz pokretanje vlastite tvrtke. Ovaj nalaz ukazuje na to da učenici završnih razreda strukovnih škola imaju visoka očekivanja od redovnih, izvanrednih i dopunskih obrazovnih programa, a zapravo prilično nevoljko sami preuzimaju inicijativu.

Ključne riječi: *karijera poduzetnika, strukovno obrazovanje, stavovi učenika*

1. Uvod

Izbor zvanja i odgovarajuće srednje škole u konačnici definira poslovnu karijeru svakog učenika. Poslovna karijera, pak, utječe na cjelokupni životni put pojedinca i obratno. Odluke u jednom ili drugom području određuju sadržaj i kvalitetu života i stoga u odluci vezanoj uz taj, za svakog osnovnoškolca i njegove roditelje presudnog trenutka životne orijentacije, sudjeluje izuzetno velik broj čimbenika. Jedan od ključnih jest i percepcija zapošljivosti i mogućnosti daljnjeg školovanja i usavršavanja. Kao ograničavajući faktor javlja se i dostupnost željene obrazovne institucije iz perspektive izbora, lokacije, ali i postignutog uspjeha u osnovnoj školi. Stečene kompetencije u srednjim trogodišnjim i četverogodišnjim strukovnim školama, koje polazi otprilike 70% od ukupnog broja upisanih učenika, praktična su ulaznica za prvo zaposlenje i uključivanje na tržište rada. Stečena stručna znanja inicijalna su pretpostavka i za samozapošljavanje putem osnivanja obrta ili tvrtke. Međutim, cilj učenja za poduzetništvo nije samo stvaranje potencijalnih poduzetnika, nego

širi koncept koji je u funkciji razvijanja poduzetničkih sklonosti, vještina i sposobnosti. To uključuje i razvoj određenih odlika osobnosti poput stvaralaštva, inicijativnosti, samostalnosti, odgovornosti te usvajanja osnovnih ekonomskih koncepata.

2. Poduzetništvo u obrazovnom sustavu Republike Hrvatske

U hrvatskom društvu iskazana je usmjerenost ka prihvaćanju poduzetništva kao društvene, nacionalne, gospodarske i odgojno-obrazovne vrijednosti. Ova opredijeljenost iščitava se u temeljnim nacionalnim gospodarskim i obrazovnim dokumentima, ali i u konkretnim provedbenim aktima. Najvažniji dokumenti na ovom području jesu „Strategija učenja za poduzetništvo 2010. – 2014.“ (u daljnjem tekstu Strategija) i „Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje“ (2010).

Strategija utvrđuje cjelokupan sustav i dinamiku uvođenja poduzetništva u kurikulume svih odgojno obrazovnih razina, počevši od predškolskog uzrasta. Ona također obuhvaća i akcijski plan s detaljno razrađenim mjerama i dionicima te rokovima i izvorima financiranja. Strategija omogućuje i sustavan pristup razvoju ključnih osobina ličnosti – kritičnosti, inovativnosti, inicijativnosti, organizacijskih sposobnosti, sposobnosti vođenja i upravljanja, suradničkih vještina i drugih već navedenih osobina, a naročito sposobnosti razumnog preuzimanja rizika s pozicije slobodne volje (Benet, 2005).

Prva razina obrazovanja od koje Strategija započinje implementaciju učenja za poduzetništvo jest rani odgoj i obrazovanje. Vrtićka je dob izuzetno važna ako ne i presudna za usvajanje stavova o poduzetništvu. Nastavak sustavnog odgoja i obrazovanja za poduzetništvo u osnovnoj školi završava u osmom razredu odabirom zanimanja i struke, a time i izborom srednje škole. Prijelaz iz osnovne u srednju školu za mnoge je učenike i roditelje iznimno odgovoran i stresan, jer se suočavaju s usmjeravanjem i definiranjem buduće poslovne karijere i životnoga pravca. U srednjoj školi učenicima učenje za poduzetništvo treba odgovoriti na pitanje kako efikasnije upotrijebiti stečena stručna i ostala znanja na budućem radnom mjestu ili pri izboru daljnjeg školovanja na visokim školama i fakultetima.

Nacionalni okvirni kurikulum (2010.) dao je formalni okvir odgojno-obrazovnim ustanovama da uključe učenje za poduzetništvo kao međupredmetnu temu u postojeće nastavne planove i programe. Također je stvoren okvir za uvođenje novih nastavnih predmeta i sadržaja te afirmaciju postojećih rješenja. Jedno od takvih rješenja su i učeničke zadruge i vježbovne tvrtke. Mnogim aktivnostima (IPA projekti) u 2011. godini, izradom kurikuluma za učeničke zadruge, kao i modularnog kurikuluma poslovanja vježbovnih tvrtki te omogućavanjem poslovanja vježbovnih tvrtki putem web aplikacije na domaćem i inozemnom tržištu stvoreni su preduvjeti za uspješan daljnji razvoj oblika i metoda aktivnog učenja i poučavanja poduzetništva u svim srednjim, a naročito u strukovnim školama.

2. 2. Projekt „Zastupljenost poduzetničkih sadržaja u srednjim školama“

Partnerske institucije Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja i Obrazovna grupa Zrinski započele su realizaciju projekta „Zastupljenost poduzetničkih sadržaja u srednjim školama“ u listopadu 2010. godine proučavanjem nastavnih planova i programa prisutnih u srednjim školama. Prije konstrukcije instrumenata za ispitivanje stavova konzultirani su relevantni stručnja-

ci iz područja te provedene fokus grupe s učenicima i nastavnicima u različitim tipovima srednjih škola. U siječnju 2011. anketni upitnik za učenike poslan je u 130 škola u kojima je anketiranje provedeno metodom papira i olovke, dok je nastavnički upitnik postavljen na Internet i ispunjavao se u *on-line* formi. Opći je cilj ovoga projekta utvrditi zastupljenost poduzetničkih sadržaja u programima srednjih škola u Republici Hrvatskoj u svrhu podupiranja sustavnog uvođenja učenja poduzetništva kao jedne od ključnih obrazovnih kompetencija. Jedan od važnijih specifičnih ciljeva jest i podizanje svijesti o važnosti učenja poduzetništva kao jedne od ključnih obrazovnih kompetencija u skladu sa suvremenim obrazovnim politikama (*Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework, 2007*).

3. Istraživanje percepcija karijere poduzetnika učenika strukovnih škola

Od ukupno 130 škola koje su sudjelovale u istraživanju, 92 škole izvode programe različitih strukovnih trogodišnjih i četverogodišnjih usmjerenja, a još četiri škole izvode mješovite gimnazijske i strukovne programe. Ukupan broj učenika strukovnog usmjerenja iznosio je $N = 2\ 300$. Učenici su ispunili upitnik za učenike koji se sastojao od četiri tematske cjeline: osobina ličnosti, informiranost o sadržajima iz područja poduzetništva, stavovi i demografija. U ovom radu izloženi su rezultati istraživanja stavova u dijelu koji se tiče učeničke percepcije karijere poduzetnika te samoprocjene poznavanja teorijske i praktične situacije u poduzetništvu u Republici Hrvatskoj. Učenici su također odgovorili na pitanja o tome mogu li se praktične vještine pokretanja posla naučiti i na koji način smatraju da je to najlakše učiniti.

3.1. Metodologija istraživanja

Instrument korišten za mjerenje stava prema poduzetničkoj karijeri kreiran je dijelom prema teoriji planiranoga ponašanja (*Theory of Planned Behaviour, Azjen, 1985.*), odnosno njezinom uporabom u modelu ispitivanja poduzetničkih namjera kod učenika na kraju ciklusa sekundarnog obrazovanja (Finisterra do Paço i sur. 2011; Liñán i Chen, 2009.). Preuzete su i adaptirane one tvrdnje koje se tiču osobnoga stava učenika i percipirane kontrole ponašanja (dvije od četiri teorijske dimenzije). Dio tvrdnji prilagođen je iz instrumentarija kojim se ispituju stavovi prema poduzetnicima i poduzetništvu u društvu (Resurreccion, 2010.). Osmišljeni instrument od 10 čestica usmjeren je na ispitivanje strukture stavova učenika prema poduzetnicima u Hrvatskoj općenito, kao i afinitetu prema ideji 'postati poduzetnik'. Samoprocjena vlastitog teorijskog i praktičnog poznavanja poduzetničkog područja novi je konstrukt koji u ovoj analizi predstavlja nezavisnu varijablu. Naglasak na praktičnim vještinama pokretanja vlastitoga posla, kao i metode kojima se one mogu naučiti preuzet je iz australskog Nacionalnog istraživanja stavova mladih prema poduzetništvu (2001.) u dijelu upitnika koji se tiče iskustava i stavova prema pokretanju vlastitoga posla.

3.2. Uzorak

Uzorak srednjih škola izrađen je prema modelu dvostruke stratifikacije. Prvo su sve srednje škole podijeljene prema vrsti nastavnoga plana i programa koji škola provodi, a zatim su stratificirane prema županijama, odnosno regijama. Od ukupnog broja učenika strukovnih škola koje su sudjelovale u istraživanju, trećina pripada trogodišnjim strukovnim programima, a otprilike dvije trećine četverogodišnjim strukovnim programima s područja cijele Hrvatske (Tablica 1.).

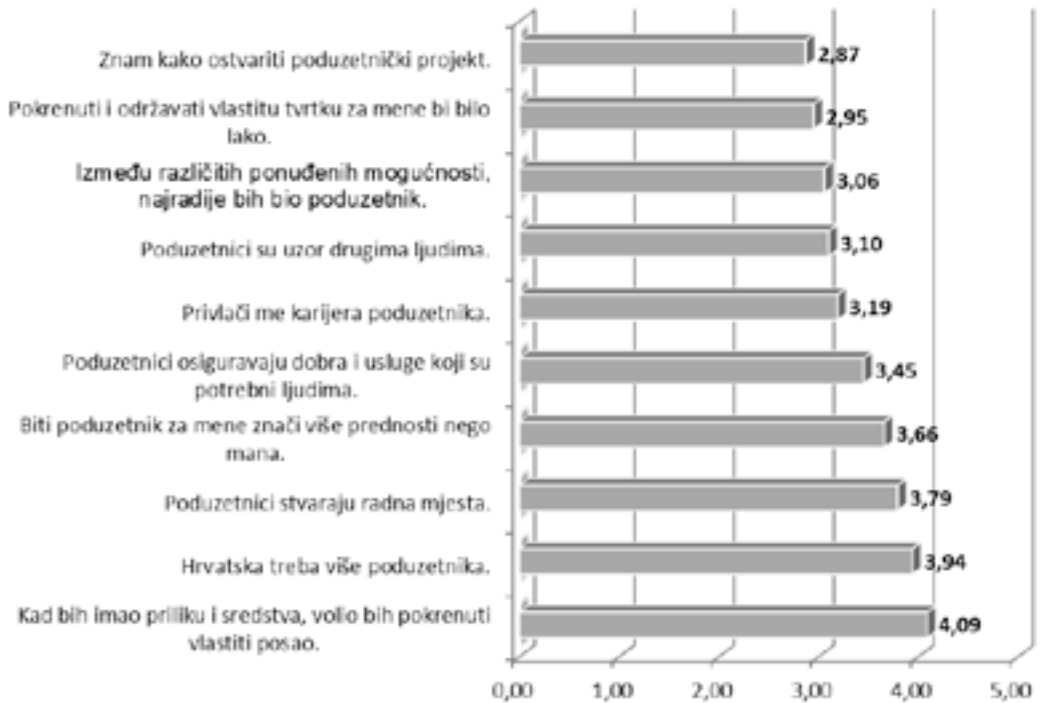
Tablica 1. Zastupljenost prema trajanju strukovnoga programa

	Frekvencije	Postotci
Strukovna 4-godišnja škola	1554	67,6
Strukovna 3-godišnja škola	746	32,4
Ukupno	2300	100,0

Prema spolu učenici su zastupljeni u otprilike jednakom omjeru. Najzastupljenija ocjena kojom su završili prethodni razred jest vrlo dobar (42,9%) i dobar (36,1%) te zatim odličan (14,8%) i dovoljan (4,3%). Prema obrazovanju roditelja, u uzorku dominira srednja škola podjednako za majku (59,5%) i oca (60%) dok su više kategorije obrazovanja također ujednačene. Nešto viši postotak završene osnovne škole (13,5%) nalazimo kod majki, nego kod očeva (9,2%) što sveukupno odgovara demografskoj strukturi obrazovanosti na razini čitave zemlje. Kada je riječ o zaposlenosti roditelja, vidljiva je velika razlika između nezaposlenosti majki (28,7%) i nezaposlenosti očeva (7,9%). Otprilike jednako su roditelji zaposleni u obrtničkim zanimanjima i pojedinačnoj proizvodnji, a žena ima dvostruko više u jednostavnim zanimanjima.

3.3. Rezultati

Pouzdanosti instrumenta kojim smo ispitali stavove prema karijeri poduzetnika kod srednjoškolskih učenika strukovnih škola (Cronbach alfa) zadovoljavajuća je i iznosi 0,86. Prosječna je korelacija među česticama 0,37. Dobiveni rezultati pokazuju kako se učenici najviše slažu s tvrdnjom da bi voljeli pokrenuti vlastiti posao kad bi imali priliku i sredstva ($M = 4,09$) i kako Hrvatska treba više poduzetnika ($M = 3,94$), a najmanje s time da znaju kako ostvariti poduzetnički projekt ($M = 2,87$) te da bi pokretanje i održavanje vlastite tvrtke za njih osobno bilo lako ($M = 2,95$). Iako se ova dva pola tvrdnji čine sadržajno suprotstavljenima, zapravo jasno prikazuju sraz između želja i potreba te stvarnoga stanja kako ga vide učenici na kraju svog srednjoškolskog školovanja. Na grafu 1. prikazan je poredak tvrdnji prema dobivenim aritmetičkim sredinama (za instrument kojim se mjerio afinitet prema karijeri poduzetnika, S2).

Graf 1. Poredak tvrdnji prema aritmetičkim sredinama

U tablici 2. prikazana je zastupljenost odgovora na pitanja o teorijskom i praktičnom poznavanju poduzetničkog područja (tema, sadržaja i pravila) i poslovanja iz kojih možemo vidjeti da učenici svoje (ne)poznavanje procjenjuju otprilike jednako u ove dvije kategorije.

Tablica 2. Samoprocjena teorijskog i praktičnog poznavanja poduzetničkog područja

	1 Nimalo	2	3	4	5 U potpunosti
Samoprocjena teorijskog poznavanja poduzetničkog područja (tema i sadržaja) u RH	26%	19%	37%	12%	6%
Samoprocjena poznavanja praktičnih pravila poslovanja u RH	26%	21%	35%	11%	7%

Unatoč kritičnosti prema vlastitom poznavanju istih, 92,5% učenika smatra i odgovara potvrdno na pitanje mogu li se praktične vještine potrebne za pokretanje vlastitoga posla naučiti. Kada je pak riječ o tome kako ih naučiti, više od trećine učenika smatra da je to najlakše na poslu u radu za nekoga drugoga, a samo 8,8% učenika bi to činilo u vlastitoj tvrtci. Polovica učenika vidi dodatnu edukaciju i upisivanje tečajeva te praksu kao potencijalno mjesto učenja ovih vještina. Posljednji stupac u Tablici 3. označava prosječne rezultate koje postižu učenici na skali afiniteta prema karijeri poduzetnika (S2) u odnosu na način učenja praktičnih vještina koji smatraju najlakšim.

Tablica 3. Najlakši način za naučiti praktične vještine pokretanja vlastitog posla

	Frekvencije	Postotci	M na S2 skali
Upisivanjem tečaja, dodatne edukacije	597	26,0	3,26
Odrađivanjem prakse	531	23,1	3,23
Na poslu, u radu za nekog drugoga	793	34,5	3,29
Na poslu u vlastitoj tvrtci	202	8,8	3,53
Ukupno	2123	92,5	-

Analizom varijance (ANOVA) potvrđena je statistički značajna razlika između ispitanika koji su odabirali različite opcije odgovora načina učenja praktičnih vještina za pokretanje vlastitog posla i prosječnog rezultata na instrumentu kojim se mjerio afinitet prema karijeri poduzetnika ($F = 10,489$, $p < 0,05$). Post hoc testom (Scheffe) utvrđeno je da je ova razlika prisutna između grupe ispitanika koja je odabirala opciju 'na poslu u vlastitoj tvrtci' u odnosu na sve ostale skupine. Također je uočen trend porasta prosječnih aritmetičkih sredina na S2 instrumentu u odnosu na samoprocjenu poznavanja praktičnih pravila poslovanja u RH (Tablica 4.). Što je viši stupanj samoprocjene poznavanja pravila, viša je i prosječna vrijednost na skali afiniteta prema karijeri poduzetnika. Razlike su statistički značajne između svih skupina ispitanika ($F = 74,112$, $p < 0,05$) osim posljednje dvije, odnosno onih učenika koji su na skali samoprocjene poznavanja praktičnih pravila odabirali opcije 4 i 5 (Scheffe).

Tablica 4. Razlike u aritmetičkim sredinama na S2 skali u odnosu na samoprocjenu poznavanja praktičnih pravila poslovanja u RH

Samoprocjena poznavanja praktičnih pravila poslovanja u RH	M na S2 skali	N	Standardna devijacija
Nimalo	3,04	546	,85
2	3,26	444	,71
3	3,58	738	,67
4	3,75	230	,67
U potpunosti	3,83	147	,84
Ukupno	3,41	2105	,79

Pronađene statistički značajne razlike s obzirom na male promjene u aritmetičkim sredinama na skali S2 (niti jedan bod) i razmjerno veliki uzorak, moramo uzeti s rezervom. Razlike postoje, no njihove uzroke potrebno je kontekstualno interpretirati s dodatnim sadržajnim objašnjenjima.

4. Zaključak

U ovom istraživanju posebno su nas zanimali stavovi učenika o učenju za poduzetništvo kao i njihova percepcija potrebe i korisnosti uvođenja nastavnih predmeta, međupredmetnih tema, seminara, radionica te drugih oblika prenošenja znanja poduzetničke tematike. Tijekom srednjoškolskog obrazovanja, kad izuzmemo ekonomske škole, nastavni predmeti i ekonomske teme te poduzetnički sadržaji gotovo su zanemarivi po svom opsegu i sadržaju. Trenutna gospodarska situacija potiče na razmišljanje o uvođenju promjena u različitim područjima pa tako i na području odgoja i obrazovanja. Naime, za pretpostaviti je kako su upravo učenici srednjih strukovnih škola oni koji će činiti jezgru budućnih poduzetnika na kojima se velikim dijelom temelji ekonomska budućnost zemlje. Da bi u tome bili uspješni potrebna su im specifična znanja i vještine, a naglasak je nužno staviti i na njihovu primjenu u praksi.

Provedenim se istraživanjem nastojalo utvrditi kako učenici srednjih strukovnih škola percipiraju karijeru poduzetnika te u kojoj su mjeri teorijski i praktično upoznati s poduzetničkim sadržajima na kraju sekundarnog obrazovanja. Rezultati ukazuju na to da učenici završnih razreda karijeru poduzetnika smatraju privlačnom te da bi voljeli pokrenuti vlastiti posao ukoliko im se za to ukaže prilika. Nadalje, utvrđeno je kako učenici svoja znanja o pokretanju i ostvarenju poduzetničkog projekta smatraju nedostatnima za uspjeh, no ističu kako se praktične vještine potrebne za pokretanje vlastitoga posla mogu naučiti. S obzirom da postoji interes učenika za pokretanjem vlastitog posla, ali i stav da je vještine potrebne za uspjeh moguće naučiti, nužno je omogućiti učenicima stjecanje ovih znanja i vještina kroz redovne, izvanredne ili dopunske obrazovne programe.

Suvremene obrazovne politike ističu važnost učenja poduzetništva kao jedne od ključnih obrazovnih kompetencija, a u tom su smjeru krenule i promjene u obrazovnim programima u Republici Hrvatskoj. Osnovna zadaća ovakvog široko postavljenog pristupa jest sustavno integriranje poduzetnog stava u svakodnevni život i rad. Povećanje stupnja poduzetnosti izravno pozitivno djeluje na praktično sve aspekte osobnog života, ali i na podizanje ukupnog društveno-ekonomskog potencijala.

Perception of Vocational School Students in Croatia towards the Carrier of Entrepreneur

Abstract

The results of one portion of student survey on the national representative sample of vocational high school students (N=2 353) related to the perception of vocational school students towards the carrier of entrepreneur is presented in this article. The research is administrated within the National Centre for External Evaluation of Education project "Representation of Entrepreneurial Contents in high school educational programmes" which has for its primary goal, using qualitative and quantitative methods, to establish the attitudes of key agents towards the entrepreneurial contents in the high schools implementing different programmes. Namely, we assume that the students in vocational schools represent the core of future entrepreneurs on whose economic future of the country is widely based. These students are generally positively orientated towards the possibility of carrier as entrepreneurs, but they self-evaluate their knowledge in practical procedures at medium quality. In large majority they believe that practical skills for starting the business can be learned (92.5%) equally easy throughout additional education (signing in for a course), practical work placements and working for somebody else, but most difficult throughout starting their one private business. This finding suggest that students from final grades in vocational schools have high expectations from basic, extra-curricular and additional educational programmes but are in fact rather unwilling to take the initiative.

Key words: *entrepreneurial career, vocational education, student attitudes*

Literatura

1. Azjen, I. (1985). From intentions to actions: a theory of planned behaviour. U: Kuhl, J. i Beckmann, J. (ur.), Action control: from cognition to behaviour. Heidelberg: Springer, 11-39.
2. Benett, J. G. (2005). Rizik i sloboda. Beograd: Zlatni zmaj.
3. Finisterra do Paço, A. M. i sur. (2011). Behaviours and entrepreneurial intention: Empirical findings about secondary students. Journal of International Entrepreneurship, 9, 20-38.
4. Liñán, F. i Chen, Y. (2009). Development and cross-cultural application of a specific instrument to measure entrepreneurial intentions. Entrepreneurship: Theory and Practice, 33 (3), 593-617.
5. Resurreccion, P. (2010). Determinants of Entrepreneurial Attitudes and Intentions Among High School Students in Iligan City, Southern Philippines.
6. http://www.internationalconference.com.my/proceeding/2ndice2010_proceeding/PAPER_070_DeterminantsEntrepreneurial.pdf (Sačuvano, 15. 12. 2011.)
7. Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework, (2007). European Commission, Directorate-General for Education and Culture. http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_en.pdf (Sačuvano 01. 03. 2012.).
8. Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2010), Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.
9. National Youth Entrepreneurship Attitude Survey, (2001). Commonwealth of Australia, Department of Industry, Science and Resources. <http://www.scribd.com/juanpardo/d/429850-National-Youth-Entrepreneurship-Attitude-Survey> (Sačuvano 23. siječnja 2012.).
10. Poduzetna hrvatska – Strategija učenja za poduzetništvo 2010.-2014., (2010). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske. <http://www.seecel.hr/UserDocImages/STRATEGIJA%20VLADA.pdf> (Sačuvano 23. siječnja 2012.).